

Жиырмада табысты.
Көнбес ескі көндерде,
Қу ағашқа түнерде [7,45].

«Мұндағы «он бесінде жабысып, жиырмасында табысқан дерт» бақсылықтың қонуы екені даусыз, ал «қу ағашқа түнеу» де сол Сібір шамандарының түсінігіндегі ана-құстың бақсы құтын ағаштағы ұяға түнетуі болса керек» – деп көрсетеді Ш. Ыбыраев [5,601].

Сондай-ақ «Қорқыт ата кітабындағы» Ораздың ағашқа сиынып, онымен тілдесуі осы байырғы тотемдік түсініктердің сілемдері (екінші жыр). Жалғыз көзді дәуді өлтіретін Бисат өзі туралы:

Атам атын сұрар болсаң, қаба ағаш,

Анам атын сұрар болсаң, күркіреген арыстан,- деуі Оразды гәуірлер қол-аяғын байлап, дар түбіне әкелгенде оның дар ағашына қарап:

«Атың ағаш десең, шамданба ағаш! О, Мекке мен Мәдиненің есігі болған ағаш! Құдаймен тілдескенде, Мұсаның асасы болған ағаш! Ерлердің ері Әлидің дүлділіне ер болған ағаш! Зұлпықарға сап болған ағаш! Хасан мен Хұсайынға бесік болған ағаш! Ерге де, әйелге де қатер болған ағаш! Мені саған асар болса, құлап түс ағаш! [8,56] деп сөйлеуі Ағаш культімен байланысты көне ұғымдар. Ол қасиетті адамның не бақсының атасы (анасы) ретінде ағаштың аталатындығы тағы да сол құттың мекені болумен ұштасып жатыр. Көне түркілік ұғымда ағашты ана санау, адам жанының ағашқа барып паналауы сияқты ұғымдар орын алғандығын зерттеушілер жазған.

Қорытынды. Оғыздың болашақ жарын ағаш қуысында кездестіріп ғашық болуында осы көне түсініктердің ізі жатыр. Сондай-ақ эпоста белгілі бір этникалық атаудың берілуінде де осы ұғымның ықпалы бар. Мәселен: «Оғыз-наме» кітаби эпосында Етіл (Еділ) өзенінен әрі өтіп, Үрім (Рим) қағанмен соғысқан Оғызға, Ұлық Орда деген шебер кісі ағаштан сал жасап, дүние-мүлкімен аман-есен бері өткізеді. Ұлық Орданың бұл ісіне сүйсінген Оғыз қаған: «Сен осы жерге бек бол, «Қыпшақ» бол, – дейді. Әбілғазының «Түріктер шежіресінде» ағаш қуысында туған балаға Оғыз қаған «Қыпшақ» деп ат қояды. Себебі, «қыпшақ» – ағашта туған деген мағынаны білдіреді екен.

Көне замандарда төл топырағымызда жасалып, сақталып келе жатқан мұралар да аз емес. Адам танымының алғашқы кезеңдеріндегі айнала табиғатты тұтас жан деп ұғыну, адам мен табиғаттың бір-біріне оң және теріс әсерлері туралы түсініктер бұрынғы ата-бабаларымыздың тұрмыс-тіршілігіне тірек болып, бүгінгі заман ой-танымында, әдеби көркемдік әдістерінде сақталған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *Өмірәлиев Қ. «Оғыз қаған» эпосының тілі. – Алматы: Ғылым, 1988. – 280б.*
- 2 *Әбілғазы. Түрік шежіресі. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 208 б.*
- 3 *Қасқабасов. С. Жаназық. Әр жылғы зерттеулер. – Астана: Аударма, 2002. – 584 б.*
- 4 *Рамазан Айваллы Хазірет Мұхаммед әлейһиссаламның өмірі – Алматы, 2014. -586б.*
- 5 *Ыбыраев Ш. Қорқыт және шаманизм. //Қорқыт ата – Алматы, 1899. – 601б.*
- 6 *Алексеев Н.А. Ранние формы религии тюркоязычных народов Сибири. – Новосибирск, 1980 –103с.*
- 7 *Кастанье И. Из области киргизских верований // ВООУ. –1992. – №3 (с 45)*
- 8 *Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Алматы: Ғылым, 1986. – 216 б.*

References:

- 1 *Ömiräliev Q. «Oğyz qağan» eposynyñ tılı. – Almaty: Ğylym, 1988. – 280b.*
- 2 *Äbılǵazy. Türik şeжіresі. – Almaty: Ana tılı, 1991. – 208 b.*
- 3 *Qasqabasov.S. Janazyq. Är jylǵy zerteuler. – Astana: Audarma, 2002. –584 b.*
- 4 *Ramazan Aivally Haziret Mühammed aleihissalamnyñ ömiri –Almaty, 2014.-586b.*
- 5 *Ybyraev Ş. Qorqyt jäne şamanizm. //Qorqyt ata – Almaty, 1899. – 601b.*
- 6 *Alekseev N.A. Rannie formy religii türkoiazыchnyh narodov Sibiri. – Novosibirsk, 1980 –103s.*
- 7 *Kastane İ. İz oblasti kirgizskih verovanii // VOOU. –1992. – №3 (s 45)*
- 8 *Qyraubaeva A. Ejelgi ädebiet. – Almaty: Ğylym, 1986. – 216 b.*

МРНТИ 14.01.11

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.64>

Сейсенбаева Ж.А.¹

¹ *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан*

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҚЫЗ БАЛА ТӘРБИЕСІНІҢ КӨРКЕМДЕЛУ СИПАТЫ

Аңдатпа

Мақалада қыз бала тәрбиесінің қазақ әдебиетінде көркемделу сипаты мен ерекшелігі айқындалған. Қазақ мақал-мәтелдеріндегі ана бейнесінің, қыз тәрбиесінің суреттелу ерекшелігін нақты мысалдармен дәлелденген ғылыми мақалада қазақ қыздарына қайсарлық, өжеттік, тақпапарлық, көргенділік пен даналық сияқты қасиеттер ғасырлар бойы ел аузындағы аңыз әңгімелерге, батырлар жырына, ән-жырға арқау болғандығы тұжырымдалған. «Қызға қырық үйден тыю» деген дана философиялық қағидаға орай ата-бабаларымыз қыз баланың тәрбиесіне ерекше мән берген. «Қыз өссе елдің көркі» дегенге сай болу үшін оны адамгершілікке, парасаттылыққа, еңбек сүйгіштікке, әдемілікке баулыған. «Қыз жат жұрттық» деп айтылып, өмірден сабақ ала білген бабаларымыз бөтен елде қыздарының тәрбиелігі-мен, көргендігімен дараланғанын қалады.

Қазіргі ұлттық әдебиетіміздің алдында тұрған ең басты мәселе – әйел-аналар бойынан кездесетін жағымсыз мінездерден гөрі, ертеден бойына құт дарыған, отбасының берекесі, ұлттың тәрбиесін негізге алған әйел-аналар бейнелері шебер сомдалған шығармалардан үзінді келтірілген. Елінің еркіндігі үшін ерлермен бірге атқа қонып, қайыспас қайсарлық танытқан қазақтың батыр қыздары туралы жазылған шығармалар туралы да ғылыми мақалада мысалдар келтірілген.

Түйін сөздер: қыз тәрбиесі, ауыз әдебиеті, проза, мақал даму, поэзия, рухани құндылық, рухани қазына

Seisenbayeva Zh.¹

*¹ Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

ARTISTIC FEATURE OF GIRLS ' EDUCATION IN KAZAKH LITERATURE

Abstract

The article reveals the features and nature of artistic design in Kazakh literature. In the scientific article, proved by concrete examples of the features of describing the image of a mother, raising a daughter in Kazakh Proverbs, it was formulated that such qualities as selflessness, courage, arrogance, foresight and wisdom have been the basis of legendary stories, heroic songs, songs in the mouth of the country for centuries. In connection with the wise philosophical principle "forty years of a girl", our ancestors paid special attention to the education of girls. In order to meet the "Kyz osse Eldin korkimi", he was instilled morality, decency, hard work, beauty. As they say "Kyz zhattyk", our ancestors, who studied life, wanted the upbringing of their daughters in a foreign country to be individualized by what I saw.

The main problem facing our modern national literature is the images of women-mothers who have taken as a basis the upbringing of the nation, prosperity, and family well-being, and not the negative character traits found in women-mothers. The scientific article provides examples of works about Kazakh heroes who performed equestrian feats together with men for the freedom of their country and showed unwavering selflessness.

Keywords: education of girls, oral literature, prose, proverbs, poetry, spiritual values, spiritual treasures

Сейсенбаева Ж.А.¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан*

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЧЕРТА ВОСПИТАНИЯ ДЕВОЧЕК В КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

В статье раскрываются особенности и характер художественного оформления в казахской литературе. В научной статье, доказанной конкретными примерами особенностей описания образа матери, воспитания дочери в казахских пословицах, было сформулировано, что такие качества, как самоотверженность, смелость, высокомерие, дальновидность и мудрость, на протяжении веков были основой легендарных историй, героических песен, песен в устах страны. В связи с мудрым философским принципом "сорок лет девочке" наши предки уделяли особое внимание воспитанию девочек. Для того, чтобы соответствовать «Қыз өссе елдің көркімі», его привили нравственность, порядочность, трудолюбие, красоту. Как говорится "Қыз жаттық", наши предки, которые учились жизни, хотели, чтобы воспитание дочерей в чужой стране было индивидуализировано тем, что я видел.

Главная проблема, стоящая перед нашей современной национальной литературой, – это образы женщин-матерей, взявших за основу воспитание нации, благоденствия, семейного благополучия, а не негативных черт характера, встречающихся у женщин-матерей. В научной статье приведены примеры произведений о героях-казахах, которые за свободу своей страны вместе с мужчинами совершали конные подвиги и проявляли непоколебимую самоотверженность.

Ключевые слова: воспитание девочек, устная литература, проза, пословицы, поэзия, духовные ценности, духовные сокровища

Кіріспе. Қазақ халқы қыз бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөліп, ұлт тағдырымен байланысты қараған. Бұл үрдімті байырғы ауыз әдебиетінен бастап, күні бүгінге дейін ақын-жазушылар шығармаларына тақырып етіп, көркемдеп жеткізуде.

Әйел- ана сонау түркілер түсінігінде отбасының құты мен ырысы, ұйытқысы мен жылуы. Түркі дүниесін терең зерттеген тарихшы-ғалым Лев Гумилев «Көне түріктер» деген іргелі зерттеуінде «Түркілер әйелдерді сал-серілердей әдейі қатты құрметтейтін. Баласы үйге кіргесін әуелі шешесіне иіліп, тәжім еткен, содан кейін барып әкесіне сәлем берген. Орхон жазуында да ордада апа қарындастары қалып қойып, оларға ажал қауіп төнгенде, Күлтегіннің оларды жанқиярлықпен қорғап қалғаны зор шабытпен жырланады. Түркілерде анасының шыққан тегіне айырықша мән берілген», - деп жазған. Қазақ халқының «Жігіттің жақсы болуы нағашы-сынан» деген сөзінің мағынасы да тереңде. Оның түп мәніне үңілсек, ата-бабаларымыз аналарының, жұбайларының қадір-қасиетіне, оның шыққан тегімен байланыстырған. Мұның өзі қыз баланың ұрпақ өрбітудегі орнының жоғары, жауапты екендігін танытады.

Халық мақал-мәтелдеріндегі әйелдер образының көркемделу деңгейінің жан-жақтылығымен дәлелдейтін болсақ, ол біріншіден, әйел үйдің сәні, үй іші жұмыстарының билеушісі ретінде суреттеледі. Екіншіден, әйел ерлердің сенімді серігі, жөн сілтер ақылшысы ретінде бейнеленген. Қазақ мақал-мәтелдерінде ерлердің дәуірге сай, жарамды азамат болып жетілуін әйелдерге байланыстыра бейнелейді. Үшіншіден, әйел адам балалардың ең алғашқы тәрбиешісі, қамқор, қорғаны. Қазақ мақал-мәтелдерінің көпшілігі еңбекпен, шаруашылықпен байланысты болғандықтан, бала тәрбиесінің негізі де еңбекке, шаруашылыққа баулу. Қазақ әйелдерінің бір міндеті – үйде бала бағу болғандықтан, 5 жасқа дейінгі бала тәрбиесі негізінен аналарға міндеттелген де, бала тәрбиесінде ана негізгі орында тұрған.

«Дүниеде ана махаббатынан қасиетті нәрсе жоқтығын» ерте түсінген халқымыз өз мақал-мәтелдерінде ана-бала махаббатын айшықты тілмен әсем де, терең суреттеп берген. Мысалы: «Баласы бәйгеге шапса, шешесі үйде отырып, тақымын қысады», «Әке қарғысы – оқ, шеше қарғысы – бөк», «Орақ ұстап, әкең қалғанша, оймақ ұстап, шешен қалсын» деп, әке мен шешені салыстыра тұжырымдап, бала үшін ананың аяулығын айтқан. Сондықтан да, қазақ мақал-мәтелдерінде ана ұрпақ тәрбиешісі, ақылгөй ретінде көзге түседі. Төртіншіден, әйелдер ынтымақтың дәнекері ретінде бейнеленеді. «Ат сатсаң аймағыңмен» дейтін халқымыз ауыл, ру-ұлыстар берекесіне ерекше мән беріп, әйелдерді осы берекенің ұйтқысы, дәнекері ретінде қараған, бұны төмендегі мақалдардан көруге болады.

Қазақ халқы ана тәрбиесімен ісер, әдепті, арлы болып өскен қыздарын алақанға салып әлпештейтін. Мұны «Қыз өссе – елдің көркі», «Жақсы қыз – жағадағы құндыз» қатарлы мақалдардан аңғарсақ, түскен жеріне аяғымен құт әкелген көргенді келіндер есейе келе, ауылдың үлкен-кішісіне жібектей мінезі, ақылгөй шешендігімен жағып, ауылды аузына қарататын дана аналар болған. Мұны халқымыз «Ерін баққан әйел елін де бағады», «Абысын тату болса – ас көп», «Алған жарың жақсы болса – үйіңнен қонақ кетпес, алған жарың жаман болса – досыңның да аяғы жетпес» қатарлы мақалдарымен тұжырымдап, бүкіл ауыл берекесінің, ағайын-достар татулығының ұйтқысы әйелдер етіп көрсеткен.

Әдістеме. Анаға деген риясыз құрметті Сегіз серінің «Гаухартас» әніндегі «Анаңнан айналайын сені тапқан» деген жолдан-ақ көруге болады. Жалпы, бұл тақырып қазақ ауыз әдебиеті үлгілерінде жиі кездеседі.

Қазақта қыз баланың, жалпы әйел затының бойындағы төменшектік, именшектік, ұялшақтықтан гөрі өжеттік, еркіндік, ақыл, парасат сияқты қасиеттерді жоғары бағалайды.

Қазақ қыздарына қайсарлық, өжеттік, тәкаппарлық, көрегенділік пен даналық сияқты қасиеттер ғасырлар бойы ел аузындағы аңыз әңгімелерге, батырлар жырына, ән-жырға арқау болған Тұмар, Зарина, Роксана, Домалақ ене, Айша бибі, Құртқа, Гүлбаршындардан келгені анық. Қазақ: «Асыл әйел әрі еркек, әрі қатын», - дейді. «Жақсы әйел» және «жаман әйел» концептісінің көрінісін ақын-жыраулар шығармашылығынан да, шешендік сөздер үлгісінен де көруге болады: Жақсы қатын алсаңыз, Жақсылығын білдірер, Ерін жөнге көндірер, Анық осы, бозбала, Жұмақтан шыққан хормен тең, Алғаның жаман жолықса, Жамандығын білдірер, Ер қадірін кетірер, Оның өзі, бозбала, Мандайға біткен сормен тең (Шал ақын); «Әйелдің жақсысы қандай, жаманы қандай болады? - дейді Ыбырай, шешенге: - Әй! - дегенде: - Ә; - десе, - Манағы қайда? - дегенде: - Мә, десе - жақсы әйел сол. - Әй! - дегенде: - Оқ, десе, - Манағы қайда? - дегенде: - Жоқ десе, дау да іздеме, жау да іздеме, бәрі де өз үйінде, - депті Тұяқ шешен».

Аталған тілдік деректер «жақсы ер бала-шағаның қамын ойлап, табыс табумен айналысуы керек те, оны жарататын, іске асыратын, қонақты дұрыс күтіп, ерінің жақсы атын шығаратын, үй шаруашылығындағы мәселелерді өзі шешіп, күйеуінің ақылына ақыл қосып, дұрыс шешім қабылдауға итермелейтін – жақсы әйел» деген қазақтарда қалыптасқан көзқарасты дәлелдей түседі.

Халық: «Алып анадан туады», - дейді. Аңыз, ертегі, әңгімелердің өзінде де әйелдердің неше түрлі образын табуға болады. Халықтың шешені атанған Жиреншеге қысылған жерде жол тауып, өлімнен қорғап отыра-тын, ханның сұмдық пікіріне тор құрып, өзіне бас игізетін Қарашаш - айта қалғандай ақылды әйелдің образы. Халық оны өзінің ардағы еткен Жирен-шеден де артық санайды. Жиренше ақыл таба алмай қалғанда, ақыл тауып беретін де, сөзден мүдіргенде аузына сөз салатын да Қарашаш болды.

Қазақ әйелдері туралы сөз болғанда, әсіресе олардың сырты мен іші үйлескен сұлулығы, мінез байлығы, ақыл-парасаты жөнінде әңгімелеген-де, ең алдымен батырлар жырындағы әйел кейіпкерлердің көз алдыңызға келері сөзсіз. Құртқа – қазақ әйеліне тән ақыл-парасат пен көрегенділік-тің, Жібек – сұлулық пен сымбаттың, Айман мен Ақжүніс әйел үшін таптырмайтын қасиет – қулық пен айлакерлік, тапқырлықтың, ал Баян – сұлулықпен бірге махаббатқа адалдықтың, сезімге тұрақтылықтың символы.

Әрі сұлу, әрі ақылды, әрі ел қорғайтын батырға жәрдемші әйелдерді біз батырлар эпосынан көп табамыз. Соның бірі – Құртқа.

Нәтижелер. Құртқа – халықтың ең таңдаулы, ақылды әйелінің образы. Құртқаны дәріптегенде, оны ақылды етіп көрсеткендегі мақсат - жас әйел, қыздарға Құртқаны үлгі ету. Әйелдің рөлі тек қана үй жұмысы, еркекті күту емес, әлеуметтік мәселеге қатысып, олардың да ел үшін қызмет етуін аңсаған-дық. Бұл жерде елдің көзқарасы мен үстем таптың көзқарасы екі басқа. Қазақтың үстемдік еткен феодалдар табы әйелді мал орнына ұстап, оларды тек еркектің құмары үшін деп ұқса, халық әйелдерді өзінің ақыл, ойын ел қорғауға жұмсайтын, елін жаудан қорғайтын, ел ардағы батырға көмекші, жәрдемші, ақылшы болатын өз балам деп ұғады. Жырда суреттеген әйелдердің ақылдылық, айлакерлік, алдын болжағыш қырағы-лықтары, тап сол қалыпта болмаса да, «сол болса» деген ұлы арманның ұшқыны, ел тілегі.

Қобыландыны елдің кейінгілер үшін үлгілі ұлы десек, Құртқа – үлгілі қызы.

Қазіргі ұлттық әдебиетіміздің алдында тұрған ең басты мәселе – әйел-аналар бойынан кездесетін кері мінездерден гөрі, ертеден бойына құт, жолына нұр, алысқанда аруағын асырар сарқылмас күш иелері әйел-аналар бейнелері шебер сомдалған. Ел басқарған бабаларымыз аналарымен, жұбайларымен ақылдасып ел мәселесінің шешіп отырған жайттар тарих беттерінен белгілі. Елінің еркіндігі үшін ерлермен бірге атқа қонып, қайыспас қайсарлық танытқан қазақтың батыр қыздары жайлы бүгінгі ұрпақ білуі керек. Кең байтақ қазақ даласының тыныштығын қорғай білген қайсар қыздар, тарихи тұлғалар туралы жазылған құнды деректерге, қолжазбалар мен хикаяларға бір сәт көз жүгіртер болсақ, талай таңдай қақтырар ерліктерге куә боларымыз хақ.

Мәселен, біздің дәуірімізге дейінгі 570-520 жылдары өмір сүрген Тұмар ханым (Томирис)! Ол жүрек жұтқан батырлығымен ғана емес, елінің ертенін тереңнен ойлай білетін даналығымен, ділмар шешендігімен аты аңызға айналған тұлға. Жазушы-ғалым Тұрсын Жұртбаевтың «Дулыға» атты кітабындағы мағлұматтарға жүгінсек, кезінде талай елді басып алып, көп жұртты қан қақсатқан қаһарлы парсы патшасы Кир Тұмар ханымға елші жіберіп: «Маған тұрмысқа шықсын. Екеуміз екі елдің басын қосып, бірігіп билейік», деп алдаусыратады. Кирдің мақсаты сақ елін жаулап алу екенін түсінген Тұмар ханым: «Мен елімнің падишасымын. Мен иілсем – елімнің иілгені. Кир көзін маған емес, менің еліме салып отыр. Ал, мен еліме бұғау салдыртпаймын, ата-баба аруағы жатқан жерді жаттың табанына таптатқызбаймын, қорлатпаймын. Соны есінде сақтасын», - деп жауап береді. Батыр апамыз айтқанын істеді де. Сөзге тоқтамаған Кир патшаны қанға тұншықтырды.

Қазақ әйел мәртебесін ерқашан жоғары қоя білген халық. Есімі ел ұранына айналған абыз аналардың бірі – Домалақ анамен Бәйдібек бабамыз ел шаруасын да, отбасы мәселелерін де келісіп шешіп отырған. Әйгілі Мөңке бидің «Әйеліңмен дос бол, үйіңнің берекесі кіреді» деген нақылын, Әз-Жәнібек ханның тұсындағы Жиреншенің Қарашаштың қара басын қара орманға балағанын, Қазыбек бидің «Аймалайтын анаң қымбат, мейірімді апаң қымбат» деген кесімді сөздері халқымызда әйел затын ер азаматтардың қадір тұтып, қастерлеп бағалағанына көз жеткіземіз. Абайдың әкесі Құнанбайдың да көп жайттарды анасы Зере мен жұбайы Ұлжанның пікірмен санасып, ортақ мәмілемен келісіп отырғаны белгілі. Қазақтың «Келісіп пішкен тон келте болмас» деген мәтелі де осы сөзімізге орайлас айтылатын сынды. Енді, одан бері тарих беттерін парақтар болсақ, «Алашорда» қозғалысының қайраткерлері азаматтар жынысына қарамай өз құқығын заңды саяси талаптар арқылы қорғауы мәселесін көтеріп, әйелдердің саяси құқығы ерлермен тең болуға тиісті деген қаулы қабылданғаны белгілі. Ұлы Отан соғысы кезеңінде ерлермен қатар, отанын қорғауға ерлермен бірдей аттанып ерлік көрсеткен қазақ қыздары Мәншүк пен Әлия еңбегін қайда қоясыз».

Ел басына қауіп төнген кешегі екінші дүниежүзілік соғыста «Ер апаларының» ерліктерін жасаған қазақтың Мәншүк пен Әлиясы шығыс халықтарының мақтаны. Қашанда қиын-қыстау кездері батыр қыздары-мыздың ерлігі ерекше көзге түсетінін тарих та, өмір де дәлелдеп келеді.

Желтоқсан оқиғасының батыл қыздары Ләззат Асанова, Сәбира Мұхамметжанова сияқты ұлттық намысты берік ұстаған, ерлік пен елдікті ұран еткен ұлтжанды қыздарымыз қаншама. Қазіргі заманда ұл-қыздарымыз бен немерелеріміз өздерінің әкелері мен бабаларының әулетті ісіне, олардың, салып берген игі жолына мақтанса, соларға еліктеп өссе дейміз. Ал ата-аналарымыз сондай салауат иесі боп өсіп келе жатқан ұл-қыздарына сүйсінсе дейміз. Өздерінің жақсы ісін, жарқын мұрагерлеріне мақтанса дейміз. Біздің ұрпақ адамзаттың ізгілігі мен инабаттылығын, олардың әділдігін бағалай білетін байыпты азамат болса дейміз».

Коммунистік-тоталитарлық жүйенің әлемде алғаш рет іргесін шайқалтқан, Тәуелсіздікке жол ашқан Желтоқсандағы жастардың, әсіресе, қазақ қыздарының қаһармандығы кезінде ақын Исраил Сапарбайдың «Мен қазақ қыздарына қайран қалам» деген өлеңімен әрленгені белгілі.

«Қазақ әйелі» деген қасиетті ұғымның қалыптасуына негіз болған Ғ.Мүсіреповтың романтикалық әңгімелері туралы айтар болсақ, «Ашынған ана», «Адамның анасы», «Ананың анасы», соның ішінде «Ұлпан» секілді шығармаларындағы қайталанбас мәнде сомдалған әйел үлгісін көруге болады.

Ғабит Мүсірепов әңгімелеріндегі қазақ әйелдерінің өршіл де өжет, қажырлы да сабырлы, пайымды да, ақылды қасиеттері барынша жарқын суреттелген. Жазушы әңгімелерінің көркем идеясы, сюжеттік құрылымы-мен тамаша сабақтасқан озық туындылар ретінде бағаланады. Әңгімелерінің бір ерекшелігі – адам психологиясына терең бойлататын қайсарлық, өжеттік, адалдық қасиеттерді ішкі күрделі көңіл-күймен шебер танытады.

Жазушының ана тақырыбына жазған әңгімелерінде ананы ардақтау, оның ұлылығы алдында бас ию басым болып келеді. Жазушы суреттеген әйелдер өз балаларының ғана емес, жалпы адамзаттың асыл анасы ретінде асқақ ардақталады. Өйткені, ол – адамға өмір сыйлаушы, қоғамдық өмірдің тірегі, қайнар көзіндей мәңгілік махаббаттың

иесі. Жазушының ана әңгімелері оқырмандарын адамгершілікке үндейді, үлкенді сыйлауға, адамға мейірбан болуға тәрбиелейтін танымдық-тәлімдік, тәрбиелік маңызы жоғары туындылар.

Талқылау. Б. Майлиннің «Зейнештің серті», «Күлпаш», «Әже», «Раушан – коммунист» еңбектеріндегі әйел бейнелерінен, М. Дулатовтың «Ақбілегіндегі» Ақбілектің, «Бақытсыз Жамалындағы» Жамалдың, С. Торайғыровтың «Қамар сұлуындағы» Қамардың, М. Әуезовтың «Абай жолындағы» Зере мен Ұлжанның бейнелерінен қазақ әйелдерінің сол дәуірдегі нағыз, шынайы бейнелерін айнадағыдай көре аламыз.

Сол дәуірдегі әйелдерге қатысты әйел теңсіздігі, қалың мал секілді өзекті мәселелерден тыс, тек қана әйел бейнесіне көз жүгіртер болсақ, ол бейнелер – ибалы қыз, инабатты келін, жанашыр жар, тәрбиенің қайнар көзі іспетті иманды һәм еңбекқор аналар. Мұндай құндылығы зор шығармалардың әлі талай келер ұрпаққа өткен ғасырлардан үлгі егер әйел бейнесін жеткізері даусыз. Ал енді сол келер ұрпағымызға келешекте қазіргі қоғамымыздағы әйел, аналарымыздың нағыз бейнесін өз деңгейінде жеткізе аламыз ба? Оларды қоя тұрып, біздің өзіміз дәуіріміздің тынысынан сыр шертетін әдеби әңгімелерден, көркем шығармалардан боямасыз өмір, бұқпасыз кейіпкерді, дәлірек айтсақ, замандастарымыздың шынайы кейпін көре алып жатырмыз ба?

Қазіргі әдебиетіміздегі әйел тақырыбына бағытталған көркем шығармалар жоқ емес, бар. Әйел, аналарға арнап қалам тартып жатқан жазушыларымызда бар, дегенмен, толыққанды образ жасалып, бүгінгі замандағы әйел келбеті ашылып, ұрпаққа еліктер образдар суреттеліп жатыр ма?

Бүгіндегі әйел болмысын зерделеп, қоғамдағы ащы шындықты көркем-дей білген туындылардың бірі жазушы, халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының иегері Қуандық Түменбайдың «Ұябасар» атты шығармасын айтсақ болады. Әңгімеде соңғы 20 жылдағы тәуелсіздік алғаннан кейін, нарық заманы келіп, кәсіпорындардың, соның ішінде, АХБК жабылуы себебінен, жұмыссыз қалған жас қыздың күнкөріс қамымен тәнін саудалағаны ашық суреттеледі. Бұл сол әңгімедегі Салтанаттың ғана басынан өткен жайт емес, талай қарақөздеріміздің мына заманда өз орнын таба алмай жүргенінің дәлелі.

Қорытынды. Қазақ әйелі бүгінде заман дәрежесіне сай қайраткерлік жасампаздық дәрежеде жетті десек қателеспейміз. 20 жылдық тәуелсіздік кезеңінде саяси аренада, мемлекеттік басқару саласында талай аруларымыз дара тұлға ретінде, қайраткерлік дәрежеде қызмет жасауда. Іскерлік әлемінің тамаша тәжірибесінен өзіндік қолтаңбаларымен еліміздің даму кезеңіне ықпал етуде. Экономикалық-саяси тұрғыдағы әйел мәртебесінің гендерлік саясат негізінде теңдестірілуі – еліміздің жан-жақты дамуына, заманауи қазақ әйелінің – басшы, бизнес-вумен, өндірістік, ғылым, шығармашылық және т.б. салалар қызметкері имиджін жандандыруына және позитивтен-діруге, ынталандыруда жаңа биіктерге жеткізу жолы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сейсенбаева Ж.А. Ұлттық тәрбиенің ғылыми негізі: Оқу құралы. – Алматы: «Ақ-Толғанай»; – 2011. - 158 б.
- 2 Сейсенбаева Ж.А. Қазақ әдебиетіндегі әйел бейнесінің тұлға қалыптастырудағы рөлі. //Ұлттық тәрбие. – 2013. - № 4.
- 3 Пірәлиев С.Ж., Нұриев М.А., Сейсенбаева Ж.А., Садықова А.Е., Саметова Ж.Ш. Интеллектуалды ұлт қалыптастырудағы тіл мен әдебиет. Оқу құралы. – Алматы: «Ақ-Толғанай»; – 2011. – 164 б.
- 4 Ұлттық тәрбие (ұлттық тәрбиенің этика-эстетикалық негіздері): оқу құралы. /Құрастырушылар: Прәлиев С.Ж., Нұриев М.А., Якупова А.Н., Сейсенбаева Ж.А., Ағанай Қ.Ж. - Алматы: «Ақ-Толғанай»; – 2011. - 224 б.
- 5 Прәлиев С.Ж., Нұриев М.А., Оразымбетқызы Ә., Сейсенбаева Ж.А. Ұлттық тәрбие (салт-дәстүр, әдет-ғұрып негізінде).

References:

- 1 Seisenbaeva J.A. Ұлттық тәрбиенің ғылыми негізі: Оқу құралы. – Алматы: «Ақ-Толғанай»; – 2011. - 158 б.
- 2 Seisenbaeva J.A. Qazaq әдебиетіндегі әйел бейнесінің тұлға қалыптастырудағы рөлі. //Ұлттық тәрбие. – 2013. - № 4.
- 3 Piräliev S.J., Nuriev M.A., Seisenbaeva J.A., Sadykova A.E., Sametova J.Ş. Intelktualdy ulti qalyptastyruıdaғы til men әdebiет. Oqu quraly. – Almaty: «Aq-Tolghanai»; – 2011. – 164 b.
- 4 Ұлттық тәрбие (ultiq tärbiениң etika-estetikalыq negizderi): oqu quraly. /Qürastyruşylar: Praliev S.J., Nuriev M.A., İakupova A.N., Seisenbaeva J.A., Ağanina Q.J. - Almaty: «Aq-Tolghanai»; – 2011. - 224 b.
- 5 Praliev S.J., Nuriev M.A., Orazymbetqyzy Ä., Seisenbaeva J.A. Ұлттық тәрбие (salt-dästür, ädet-ğuryр negizinde).

МРНТИ 14.01.11

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.65>

Сейсенбаева Ж.А.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан